

Список використаних джерел

1. Гегель. Энциклопедия философских наук. Т.3. Философия духа / Гегель: [Отв. ред. Е. П. Митковский; ред. коллегия: Б. М. Кедров и др.]. – М.: «Мысль», 1977. – 431 с.
2. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философия. Философия как строгая наука / Э. Гуссерль. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 752 с.
3. Лукьянец В. С. Философия науки: тернистый путь в век глобализации / В. С. Лукьянец // Практична філософія. – 2001. – №2. – С.138–147.
4. Метафізична та постметафізична доба європейської гуманістики: зміна методологічних засад і світоглядних орієнтацій / [А. С. Андрос, В. Г. Табачковський, Г. І. Шалашенко та ін.]. – Колізії антропологічного розуму. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 156 с.
5. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук: часть первая / М. Фуко: [пер. с фр. В. П. Визгин]. – С.–П., 1994. – 218 с.
6. Хабермас Ю. Понятие индивидуальности / Ю. Хабермас // Вопросы философии. – 1992. – №32. – С.28–41.
7. Хесле В. Генни философии Нового времени / В. Хесле. – М.: Наука, 1992. – 224 с.

References

1. Gegel. Entsyclopedia filosofskikh nauk. T.3. Filosofiya dukha / Gegel: [Otv. red. E. P. Mitkovskij; red. kollegiya: B. M. Kedrov i dr.]. – M.: «Mysl», 1977. – 431 s.
2. Gusserl E. Logicheskie issledovaniya. Kartezianskie razmyshleniya. Krizis evropejskikh nauk i trastsendentalnaya fenomenologiya. Krizis evropejskogo chelovechestva i filosofiya. Filosofiya kak strogaya nauka / E. Gusserl. – Mn.: Kharvest, M.: AST, 2000. – 752 s.
3. Lukyanets V. S. Filosofiya nauki: ternistyj pyt v vek globalizatsii / V. S. Lukyanets // Praktichna filosofiya. – 2001. – №2. – S.138–147.
4. Metafizychna ta postmetafizychna doba evropejskoj humanistyky: zmyna metodologichnykh zasad i svitoglyadnykh orientatsiy / [A. E. Andros, V. G. Tabachkovskij, G. I. Shalashenko ta in.]. – Kolizii antropologichnogo rozmyslu. – K.: PARAPAN, 2002. – 156 s.
5. Fuko M. Slova i veshhi. Arkheologiya humanitarnykh nauk: chast pervaya / M. Fuko: [per. s fr. V. P. Vizgin]. – S.–P., 1994. – 218 s.
6. Khabermas Ju. Ponyatie individualnosti / Ju. Khabermas // Voprosy filosofii. – 1992. – №32. – S.28–41.
7. Khesle V. Genii filosofii Novogo vremeni / V. Khesle. – M.: Nauka, 1992. – 224 s.

Timchenko O. P., Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of philosophy and culture Lviv University of Trade and Economics (Ukraine, Lviv), philosophy@lute.lviv.ua

Vimert I. I., lecturer, Mukachiv cooperative college of Economics and Trade (Ukraine, Mukachevo), philosophy@lute.lviv.ua

Yakym O. M., lecturer, Mukachiv cooperative college of Economics and Trade (Ukraine, Mukachevo), philosophy@lute.lviv.ua

Subject of social action phenomenon

The necessity of describing the subject of social action connected with the revealed shortcomings of the modern philosophers of the activity approach is substantiated. Such approach demonstrates the possibility of substituting a research object. So that, social activity is considered not as an act, but as a social event that is registered, classified, is statistically determined. The action of the crowd or the individual as a mass person is meaningfully identical to what can be determined by the statement «man acting», but «not thinking». Such an understanding of social action does not reveal meaning, which would be appropriate to the philosophical way of thinking. Thus, the methodological problem is manifested, since in the absence of the foundations of the thought social action, the spiritual reality selflessness, social philosophers have to admit the lack of a method of philosophy.

Keywords: subject, objet, social action, social event, creatively active subject.

УДК 303.82:140

Дьяковська Г. О.,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально–політичних і правових наук, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна, Слов'янськ), gileya.org.ua@gmail.com

Каширський М. І.,

магістр кафедри філософії, соціально–політичних і правових наук, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна, Слов'янськ), gileya.org.ua@gmail.com

Наративний модус людського існування

Досліджуються концептуальні засади наративу як модусу людського існування. Розкрито сутність наративу як складна процедура з вироблення сенсу, яка виступає умовою самоідентифікації та самовизначення. Автором показано, що аналіз наративу визначає його не тільки як самоопис суб'єкта, в якому акти розповідання про себе є фундаментальними для реальності суб'єктивного існування і не тільки як інструмент відображення зовнішнього світу, а як спосіб і умову конструювання сенсу. Автор пропонує поруч з аналізом змісту наративу розглядати в ньому форми презентації індивідуального і соціального досвіду.

Ключові слова: наратив, модус, дискурс, реальність, інтерпретація.

У якості проблемного поля філософський аналіз наративу як модусу людського існування являє собою актуальну і значущу дослідницьку проблему в умовах, коли процеси наративізації впливають на всі форми суспільної свідомості, що відображають і активно формують різні аспекти дійсності. Через це соціальна реальність надає можливості здійснення такого аналізу через з'ясування того, як наратив конституює не тільки соціальну дію, а й людину, яка здійснює цю дію.

Сучасна філософська традиція наголошує на тому, що стосунки людини з дійсністю мають тісний зв'язок, де людина або суб'єкт за допомогою мовних форм описує, пояснює, інтерпретує своє життя, бажання, поведінку і т.д. Зацікавлення наративом в гуманітарних науках виходить з того, що будь-яка форма розповіді є складовою частиною філософських, лінгвістичних, психологічних умов існування, створення певного сенсу. Завдяки цьому людина здатна знаходити і створювати смисли, якими наповнюється її життя, де за допомогою наративу остання не лише спостерігає складні контексти досвіду, а й інтерпретує його. Філософія зосереджена на можливостях досягнення людиною своєї ідентичності, використовуючи наратив як засіб самоідентифікації і досягнення соціальних цілей. Усвідомлюючи важливість цих моментів і важливість оповідей в людському житті, Ж. Адам і Ж. Женетт пояснюють стрімке зростання досліджень у сфері наратології.

Наративний модус людського існування полягає в тому, що вони (наративи) надають практикам сенсу і структурують людський досвід, будучи присутніми в тому, що робить людина або про що вона думає. На думку О. Духніч, суб'єкт конструє в просторі власну наративну ідентичність. В процесі нарації, психічна реальність суб'єкта і реальність тексту стають тотожними одне одному. Наратив – це розповідь, історія, яку склали люди для опису та організації свого досвіду і способу їх життя «...ми організуємо свій досвід і пам'ять людських подій, головним чином, у формі наративу – історій, міфів, причин робити або не робити щось і т.д.» – зазначає Дж. Брунер [3, с. 76].

Теоретико–методологічна розробка феномену нарративу як модусу людського існування здійснюється з урахуванням великого обсягу знань про його види та характеристики. Філософська думка ХХ ст., активно вивчаючи нарративи, формує велику кількість концепцій і теорій, з яких варто виділити діалогічну теорію нарративу М. Бахтіна; психоаналітичні теорії З. Фрейда, Ж. Лакана; герменевтичну концепцію П. Рікера; постструктуралістські і деконструктивістські теорії. Дослідники–постмодерністи вивчають нарративи як реальність людини, яка в них розкривається. Саме реальність відкриває широкі можливості аналізу, дає багатий матеріал для з'ясування того, як нарратив формує її. Нарратив є фундаментальним компонентом соціальної взаємодії, що виконує функції створення і трансляції знання, а також самопрезентації індивідів.

Різноманітні аспекти нарративу досліджувалися такими вченими: С. М. Зенкін, Г. І. Зверева, В. М. Сиров, І. В. Трочук, О. Г. Трубіна, В. І. Тюпа та ін.

Нарратив став предметом прихильної уваги і вітчизняних філософів, а детальна характеристика останнього як модусу людського існування була представлена у роботах І. Богачевської, С. Гатальської, Н. Ісак, О. Мішалової та інших.

Тим не менш, існує певна нерозробленість та неоднозначність зазначеного феномену.

Мета статті полягає в теоретичному з'ясуванні особливостей нарративного модусу людського існування, а також у визначенні нарративу як соціального механізму, що має прагматичний потенціал.

Нарративи особливо реагують на модуси людського існування, де час виступає виміром людського життя, який оформлюється в розповідь. У такий спосіб відбувається організація переживання часу людиною. Нарратив – це структура і практика, яка демонструє людське існування в часі і представляє людей в якості темпоральних істот. В силу зазначеного зростає їх роль для саморозуміння людей, оскільки вивчення природи та особливостей нарративів, того, як і чому люди їх конструюють, запам'ятовують, переказують є, по суті, вивченням одного з фундаментальних та унікальних для людини шляхів розуміння сущого і самого себе. Життя будь–якої людини виражає категорію цілого, оскільки представлене у вигляді історії, що в соціумі виявляється як переплетіння таких історій. Являючи собою специфічний тип знання, нарратив не просто фіксує події, він інтерпретує їх як важливі частини такого цілого.

На думку І. Брокмейера та Р. Харре: «Хоча нарратив може окреслювати індивідуальні та ситуаційно–специфічні версії реальності, він використовується у загальноприйнятих лінгвістичних формах, таких як жанри, структури сюжету, лінії оповіді, риторичні тропи. Таким чином історія, яку оповідають, розповідачі і слухачі, і ситуація, в якій її оповідають опиняються пов'язаними з базовою культурно–історичною структурою. Іншими словами, наш локальний репертуар нарративних форм переплітається з більш широким культурним набором дискурсивних порядків, які визначають, хто, яку історію розповідає, де, коли і кому» [2, с. 31].

У нарративному дискурсі факти буття самості, що включають потенційну зрозумілість, як зазначає Н. Ю. Ісак, набувають подієвого характеру. «Нарратив

як розповідь має зв'язок з історією, що в ньому оповідується; як дискурс історія існує завдяки зв'язку з нарацією, яка його породжує. Нарация – є актом, що дає життя розповідному висловлюванню і розповідному змісту; вона є діалогічним залученням самості до події, що оповідається, тим самим містить у собі іманентність адресування Іншому, який здатен її осмислити» [4, с. 134]. На думку дослідниці, життєві історії люди спочатку проживають або, точніше, переживають, а потім розповідають їх. Через це будь–яка історія, яку розповідають або слухають, стає частиною інших розповідей. Отже, форма нарративу виявляється придатною для усвідомлення власної самості і для розуміння дій іншого.

Характеризуючи елементи, які необхідні для будь–якого нарративу, визначаючи принципи, згідно з яким створюються останні, досліджуючи механізми, якими нарративи відображають себе, наратологія надає тлумачення їх в якості тематичної рамки. Ф. Ніцше стверджував, що людина, пояснюючи світ, наповнює цю інтерпретацію власним змістом, який виявляється у потребах і можливостях, інтересах і становищі певного суб'єкта. Тому процес пізнання розуміється як індивідуальне сприйняття світу.

«Люди – істоти, які інтерпретують. Постійно переживаючи нескінченну низку подій, вони прагнуть побачити їх взаємозв'язаними і з'ясованими, тобто осмисленими. Нарратив подібний до нитки, що сплітає всілякі, розкидані в часі і просторі події в історії» [6, с. 89]. Створюючи власну історію, людина «пише» автобіографічний нарратив, використовуючи при цьому культурний нарратив, що формує оточення людини.

В останні десятиліття активно обговорюються проблеми взаємозв'язку автобіографічних нарративів, проблем ідентичності та різних видів пам'яті. Це призвело до появи так званої теорії «нарративної ідентичності», іншими словами, текстового модусу існування людини, де саморозуміння і самовираження, «написання» своєї історії має вигляд єдиного конструкту. Існує думка, що нарративний модус людського існування або нарративна ідентичність – це зручний спосіб взаємозв'язку его–ідентичності та ідентичності соціальної, тому що, конструюючи власний нарратив, суб'єкт конструює в його просторі особливу нарративну ідентичність особистості, що слугує моделлю для вивчення її системи. В ході нарації індивідуальна психічна реальність і реальність тексту стають тотожними. Особистий нарратив часто вписаний у нарратив спільноти, групи, етносу тощо. Нарратив як модус людського існування виявляється способом надання сенсу діям і практикам ідентифікації та уяви, вказує на переживання суб'єктів в часі, нормативно впорядкує події, тобто обґрунтовує ідентичність суб'єкта в певному уявленні про плінність буття. У такому випадку пам'ять постає як основний фактор або критерій ідентичності. «Наративи прагнуть не до об'єктивності, а до істин досвіду, які розкривають себе тільки після інтерпретації нарративу з точки зору його контекстів і впливів на нього: вивчення реальних людей, що мають реальний життєвий досвід в реальному світі, відбувається у нарративному аналізі за допомогою тлумачення сенсу, яким люди наділяють пережиті події» [7, с. 44]. Такі нарративи здатні пережити спільноту, в якій вони створюються, живуть і запам'ятовуються. Тому існує референтність

відносин між сьогоднім і тим часом, коли відбувалися події, які і розуміються як образи або знаки минулого. Ми приходимо до висновку, що соціальна реальність являє собою, у тому числі, і образ минулого, який виступає як знак для сучасності, як те, завдяки чому сучасність сприймає події минулого, трансформуючи їх у сучасну соціальну реальність, з'ясовуючи, чому запам'ятовуються лише певні події. Варто зазначити, що не всі події актуалізуються сучасністю, запам'ятовуються нею і становлять соціальну реальність спільноти або суспільства у цілому. На думку П. Рікера: «...для мене світ – це сукупність референцій, що відкриваються різноманітними видами дескриптивних або поетичних текстів, які я прочитав, зрозумів і полюбив. Розуміти ці тексти – означає інтерпретувати життєву ситуацію, усі значення якої з простої життєвої обставини складає світ» [5, с. 261]. Р. Харре говорить про конструювання «Я», що відбувається в ході комунікації або створення власного нарративу. Суб'єкт має автономність в процесі інтерпретації соціальних цінностей і норм, що відбувається в результаті того, що світ не є цілком детермінованим, він відкритий для нових інтерпретацій. Будь-яка соціальна реальність це процес конструктивістської діяльності суб'єкта. Представники настанов конструктивізму – П. Бергер і Т. Лукман зазначають: «Соціальні структури самі є продуктами людської діяльності: суб'єктивні значення, що надаються індивідами своєму світу, піддаються інституціоналізації і тим самим перетворюються на об'єктивні соціальні структури, які, в свою чергу, стають джерелом системи значень. Аналіз тим самим перемикається на практиці соціальних агентів, протягом яких, зрештою, і створюються якісно нові соціальні структури» [1, с. 258].

З самого дитинства людина отримує інформацію про світ у формі нарративів, де пояснюється, чому відбуваються ті чи інші події, як треба і як не треба поводити. Наша повсякденна реальність соціально сконструйована, вона змінна і породжується описами. «Завжди існує можливість іншого розповідання історії, з акцентом на інші події, переживання і смисли (і це стосується в рівній мірі історії окремих людей і цілих народів)» [1, с. 56]. Завдяки нарративам як модусам людського існування, людина здатна обмінюватися смислами у формі висловлювання з адресованістю певній аудиторії.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного, припускаємо, що людська діяльність, яка є символічною і складається з внутрішніх інтерпретацій самої дії. Наратив представляє собою систему норм, які сприяють інтеграції пізнавального феномену до цілісного культурного світорозуміння, у якому суб'єктивний образ світу пов'язаний із загальними універсальними культури. Наративний модус людського існування представлений формою знання, яке структурує наше сприйняття соціального світу і самих себе.

Таким чином, процес нарративізації є індивідуальним, суб'єктивним актом, за допомогою якого досвід проходить через фільтр свідомості, позицію якої соціальна дійсність буде відображати. Кожна соціальна група оперує своїми критеріями для визначення і запам'ятовування важливих фактів. Соціальні рамки різних соціальних груп забезпечують самоідентифікацію будь-якого індивіда, що належить до них.

Список використаних джерел

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 336 с.
2. Брокмейер И., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / И. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – №3. – С.29–42.
3. Брунер Дж. Психология познания / Дж. Брунер. – М., 1977. – 412 с.
4. Ісак Н. Ю. Наратив як засіб ідентифікації особи / Н. Ю. Ісак // Мультиверсум. – К.: Український Центр духовної літератури. – 2006. – Вип.52. – С.128–137.
5. Рікер П. Память, история, забвение / Пер. с франц. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.
6. Трубина Е. Г. Нарратология: основы, проблемы, перспективы / Е. Г. Трубина. – Материалы к специальному курсу. – Екатеринбург, 2004. – 156 с.
7. Ярская–Смирнова Е. Р. Нарративный анализ в социологии / Е. Р. Ярская–Смирнова // Социологический журнал. – 1997. – №3. – С.38–61.
8. Carr D. Narrative and the Real World: An Argument for Continuity // History and Theory. – 1986. – Vol.25. – №2. – P.117–131.
9. Mink L. O. Narrative Form as a Cognitive Instrument // The Writing of History. Literary Form and historical Understanding / Ed. by R. H. Canary and H. Kozicki. – Madison, 1978. – P.129–149.

References

1. Berger P., Lukman T. Social'noe konstruirovaniye real'nosti: traktat po sociologii znaniya / P. Berger, T. Lukman. – М.: Medium, 1995. – 336 s.
2. Brokmejer I., Harre R. Narrativ: problemy i obeshhaniya odnoj al'ternativnoj paradigmy / I. Brokmejer, R. Harre // Voprosy filosofii. – 2000. – №3. – S.29–42.
3. Bruner Dzh. Psihologiya poznanija / Dzh. Bruner. – М., 1977. – 412 s.
4. Isak N. Ju. Narativ yak zasib identyfikacii' osoby / N. Ju. Isak // Mul'tyversum. – К.: Ukrai'ns'kyj Centr duhovnoi' literatury. – 2006. – Vyp.52. – S.128–137.
5. Rikjor P. Pamjat', istorija, zabvenie / Per. s franc. – М.: Izdatel'stvo gumanitarnoj literatury, 2004. – 728 s.
6. Trubina E. G. Narratologija: osnovy, problemy, perspektivy / E. G. Trubina. – Materialy k special'nomu kursu. – Ekaterinburg, 2004. – 156 s.
7. Jarskaja–Smirnova E. R. Narrativnyj analiz v sociologii / E. R. Jarskaja–Smirnova // Sociologicheskij zhurnal. – 1997. – №3. – S.38–61.
8. Carr D. Narrative and the Real World: An Argument for Continuity // History and Theory. – 1986. – Vol.25. – №2. – P.117–131.
9. Mink L. O. Narrative Form as a Cognitive Instrument // The Writing of History. Literary Form and historical Understanding / Ed. by R. H. Canary and H. Kozicki. – Madison, 1978. – P.129–149.

Dyakovskaya G. O., PhD in Philosophy, Associate Professor of philosophy, socio-political and law sciences department of Donbass state pedagogical university (Ukraine, Slavyansk), gileya.org.ua@gmail.com

Kashyrskii M. I., Postgraduate student of philosophy, socio-political and law sciences department of Donbass state pedagogical university (Ukraine, Slavyansk), gileya.org.ua@gmail.com

The narrative modus of human being

The conceptual principles of narrative as a human being are investigated. The author considers that narrative determines social construction of reality and semantic basis of being. Social reality opens different opportunities of the analysis, gives the material for understanding how narratives are displayed in different spheres of social life. The phenomenon of narrative as a specific type of knowledge does not record events, it constructs and interprets these events as an important part of the whole, it may be individual life or event, group or society. It is known there is the general representation of social reality in narrative, and this social reality is the result of constructivist activity and interpretation. Our reality is socially constructed and generated by descriptions.

The author also suggests examining the forms of presentation of individual and social experience in narrative.

Narrative as a modus of human being is a way of giving meaning to actions and practices of identification and imagination. It can point to the experiences of subjects in time, regulate the events, it can also substantiate the identity of the subject in a certain idea of the fluidity of being. Narrative is a system of norms that help to the integration of the cognitive phenomenon into a holistic cultural view, where the subjective image of the world is associated with the universal universals of culture. The narrative modus of human being is represented by a form of knowledge that structures our perception of the social world and ourselves.

Keywords: narrative, modus, discourse, reality, interpretation.

* * *

УДК 37.504.03

Хилько М. І.,

доктор філософських наук, професор кафедри політології, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), mykola.khylko@gmail.com

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ТА ДІЄВІ ЗАСОБИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Зазначається, що необхідність формування екологічної культури пов'язана з реакцією на глобальну екологічну кризу. Дієвим засобом формування екологічної культури є екологічна освіта, екологічне виховання та екологічна діяльність.

Ключові слова: екологічна криза, екологічна культура, екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна діяльність.

Подолання екологічної кризи, яка вразила всі континенти земної цивілізації, в сучасних умовах може здійснюватись тільки в межах сформованості екологічної культури як особливої специфічної і, певно, найістотнішої форми культури в цілому [1, с. 192]. До речі, сам термін «*екологічна культура*» з'явився лише в 20-х роках минулого століття (у працях американської школи «культури екології») на позначення сукупності відповідних екокультурних норм («заборон» і «дозволів»), хоча корені екологічної компоненти сягають ще доісторичних часів. У цьому плані екологічна культура може бути визначена як певна програма, опредмечена в діяльності, на основі якої суб'єкт природокористування будує свій історично конкретний процес взаємодії з природою» [2, с. 114]. Це, як стверджує В. Крисаченко, – здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля. Інакше кажучи, екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів і процесів) відповідно до власних потреб і намірів [3, с. 14]. Це своєрідний світоглядний «образ світу», в якому відображено стан соціоприродних залежностей, міру освоєння людиною природного довкілля.

Але таке тлумачення екологічної культури повертає нас до висхідного, первісного поняття «культура» загалом, яке означає мистецтво впорядковувати довкілля на основі певних цінностей. Адже етимологічно воно походить від латинського «cultura» (обробіток, догляд, плекання), а точніше від agri cultura – (обробіток землі) – своєрідних давньоримських настанов сільськогосподарському виробництву. Віддамо належне Цицерону, який сформулював думку, що і дух людини

(розум) слід обробляти як ґрунт: «Як родюче поле без обробітку не дасть урожаю, так і душа. А обробіток душі – це і є філософія: вона випалює в душі вади, готує душу до прийняття посіву, ввіряє їй – сіє, так би мовити, тільки те сім'я, яке, дозрівши, приносить щедрий урожай» [4, с. 252].

Напевно, ще з тих часів, як справедливо вважає М. Кисельов, «... і бере початок побутуюча і донині просвітницька тенденція тлумачити культуру як освіченість, вихованість людини. Пізніше до культури стали відносити все, що створено людиною (виробництво, технології, мови, релігії, науку, форми державного устрою та ін.) на відміну і протигагу природному світові, природі» [5, с. 99]. Тобто «культура» стала протиставлятися «натурі» (природі).

Зрозуміло, це було перебільшенням, адже «культура», як штучне творіння людини, її «друга природа», нерозривно пов'язана з природою в прямому значенні слова. Це означає, що «культура є засобом осягнення навколишнього світу і внутрішнього світу людини, регулюючим началом у відносинах її з навколишнім середовищем – природним і соціальним» [3, с. 14]. Культура виступає безпосередньо реальністю людського буття. Саме культура визначає всю сукупність змістів життєдіяльності; власне ці змісти народжуються і живуть тільки як феномени живої культури. Тобто культура – це переплавлена працею натура.

Стосовно екологічної культури, то вона «звернена до двох світів – природного довкілля і внутрішнього світу людини. Своїми цілями вона спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі, і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті» [3, с. 14]. За своєю суттю екологічна культура є своєрідним «кодексом поведінки», що лежить в основі екологічної діяльності. «Вона включає в себе певний зріз суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурних традицій, життєвого досвіду, моральних почуттів та моральної оцінки ставлення до природи... Це сукупність знань, норм, стереотипів та «правил поведінки» людини в оточуючому їй природному світі» [2, с. 115].

Необхідність формування екологічної культури пов'язана з реакцією на глобальну екологічну кризу. Просуваючись до цивілізації, людина почала перетворювати природу значно раніше, ніж дійшла до думки про обов'язковість її охорони. Негативні зміни в природному середовищі під тиском сукупної дії виробничих чинників істотно прискорились в останні десятиріччя, а отже і відповідь на них повинна бути адекватною. Тобто збереження життя на Землі залежить безпосередньо від рівня і темпів формування екологічної культури. Дієвим засобом формування екологічної культури є екологічна освіта, екологічне виховання і екологічна діяльність.

«*Екологічна освіта*, – за визначенням О. Салтовського, – це психолого-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є формування теоретичного рівня екологічної свідомості, що в систематизованому вигляді відображає різноманітні сторони єдності світу, закономірності діалектичної єдності суспільства та природи, певних знань та практичних навичок раціонального природокористування» [2, с. 119]. Специфіка такого виду освіти полягає в тому, що вона